

Els jocosos elements del Carnaval

Bienve Moya*

Segons un cert criteri cada vegada més estès entre els qui ens dediquem al coneixement i estudi d'aquesta celebració, els dies de Carnaval vindrien a ser un vell magma de celebracions diverses: jocs, representacions, desfilades, etc., exiliades, per diferents causes i en diverses etapes històriques, a aquesta època de l'any. La majoria de dades i dates que ens donen els més conspicus estudiosos de l'esdeveniment ens remetent a velles festes de propiciació de la primavera, a "reminiscències" de les remotes saturnals i lupercals romanes i altres festivitats del món clàssic. També ens remetent a primitives celebracions celtes o a barroques representacions tardomedievales gàl·liques (centreeuropees). Les primeres estarien relacionades amb la veneració del déu o la deessa celta Carne (del nom de la qual alguns han volgut fer derivar –sense gaire fonament– el terme *carnaval*); les segones amb l'exuberant mitologia sobre la festa popular a les places i als mercats d'aquest període històric, expressada amb tot luxe de detalls en el *Gargantua* i el *Pantagruel* de Rabelais. Reforçaria aquest últim criteri, entre d'altres informacions, la de Claude Gaignebet, autor de *El Carnaval*¹, on escriu el següent: "... ja hem vist que la festa dels bojos a Roma, el dia de les Quirinals (18 de febrer), reu-

nia a tots els que no sabien (i podien) emplaçar el costum [la tal festa, la del bojos i la del lumpen] i la celebraven en l'última data possible: un cop celebrades totes les altres, a finals de l'any". Les festes dels bojos medievals, també dins els darrers dies de l'any, podrien tenir el mateix sentit i constituir un refugi: un temps dels fora del temps (del temps de la litúrgia oficial), la festa dels sense festa (el subratllat és meu). Teoria que ve a ser la meua proposta per entendre de què va (o més aviat anava) el Carnaval modern dins la civilització cristiana: un temps fora del temps, un temps situat al finals dels altres temps oficials de les litúrgies (religioses i civils) de civilització cristiana. Un temps

109

Arribada del rei Caramel a Vilanova i la Geltrú.
Font: Bienve Moya

* Gestor cultural. bienve.moya@gmail.com

¹ El Carnaval, Gaignebet. Ed. Altafulla 1984

on el poder temporal de l'església i de l'estat confessional (detentors de les diverses litúrgies legals) feia la vista grossa i es permetia *laissez dire, laissez passer* (deixeu dir, deixeu passar), lema dels filòsofs de la tolerància. Que no és ben bé el conegut *laissez faire, laissez passer*, dels teòrics de la llibertat econòmica.

Tenerife o Rio

Avui, però, en la majoria de poblacions del país els dies de Carnaval es redueixen a redundants i enfadosos balls de màscares i a desfilades de carrosses, pretesament espectaculars i no sempre aconseguides, que hom anomena rues, desfilades on tota la capacitat insurgent i bullangosa de l'antiga festivitat es carrega al cantó d'un erotisme més o menys atrevit (sovint ben innocu), necessàriament pobra còpia del de les festivitats de Tenerife o Rio, festivitats, aquestes últimes, que fastijosamente omplen diàriament els reportatges de la televisió. En l'actualitat poques persones sabrien identificar com a pertanyents al cicle de la festa del Carnaval activitats com ara el ball o cacera de l'ós d'algunes poblacions dels Pirineus catalans (Sant Llorenç de Cerdans o Prats de Molló), o de l'Onso de la Mata, als Ports, o les *trancas* i les *madamas* de la celebració de Bielsa i poblacions dels Pirineus d'Aragó, o els mateixos balls de gitanes del Vallès i altres etcèteres escampats per tot el territori peninsular, com els actes dels carnavals bascos, el Pero Palo extremeny, els Peliqueiros de Verín (Galícia) etc.

Una d'aquestes activitats de Carnaval, la dedicada a les pantagruèliques delícies de l'estómac, eren, i són, els bulls, sopes, escudelles i altres àpats

comunitaris que, com el de Gelida (al Penedès), corresponen a l'activitat carnavalesca, encara que avui, i per raons diverses, s'hagin desplaçat a altres dates festives i han perdut el seu caràcter. Per sort no ha estat així amb els àpats col·lectius de Sant Feliu de Codines (al Vallès Oriental) recuperat pel Carnaval a finals del anys setanta, o el de Bagà (al Berguedà), actualment convertit (així ho tinc anotat) en l'habitual arrossada pública.

En el nostre entorn immediat, en el Carnaval vilanoví (mostra, possiblement única, del que hauria estat el Carnaval als pobles del litoral català, sense la fatídica prohibició franquista) encara hi actuen un bon nombre de les activitats que antigament conformaven arreu del territori aquell magma festiu que hom anomenava Carnaval. En la festa de la capital del Garraf hi trobem desfilades escenificades, com ara l'Arribo² i l'Enterro (arribada i comiat del Rei del Carnaval), o com la novetat de l'arribada del rei Caramel (multitudinari acte anàleg a l'Arribo, dedicat a la població infantil). Hi trobem representacions bufes com el ball de malcasats o el Moixó Foguer; hi trobem mascarades parodiant competicions esportives o d'altra índole; hi trobem bromades de sal grossa entre les societats³; hi trobem batalles incruentes, de caramels, de merenga o ous, de cereals (que encara, en algunes poblacions, es conserven passades a batalles de farina); hi trobem activitats cíviques orientades a la socialització de la població, com el ball de mantons i les comparses, hi trobem activitats gastronòmiques com la xa-

² A Vilanova i la Geltrú, aquests terme, *Arribo*, s'utilitza per anomenar l'arribada del Carnestoltes a la ciutat. Hom diu que és un italianisme: *arrivo*, textualment, significa arribada, en italià.

³ Com ara tapiar la porta d'una societat rival, des l'interior del local, etc.

tonada del Dijous Gras, etc. Activitats totes elles que podríem, si fos el cas, detallar una per una. Ara, però, aquí, voldríem apuntar quatre notes sobre el possible origen d'aquestes activitats i jocs del temps de Carnaval.

Les bèsties de la festa, gegants, dracs, diables i *tutti quanti*...

S'ha dit –jo mateix me n'he fet ressò més d'una vegada– que les actuals baluernes i balls que participen en les cercaviles i altres actes de la festa major: gegants, dracs, diables, etc., tindrien el seu origen en la festivitat del Corpus Christi del qual haurien anat desertant per resituar-se en aquella altra festivitat, la festa major, a mesura que el clergat, tant el reaccionari com l'il·lustrat, per diferents raons, haurien prescindit d'aquests elements populars que remetien, segons uns, els fonamentalistes, a velles religions paganes, i segons els altres, els il·lustrats, desfiguraven la gravetat de la religió

amb pràctiques vulgars (les practiques populars sempre esdevenen vulgars). Aquesta emigració dels elements paraescènics d'una festivitat a l'altra és ben documentada i fàcilment contrastable. Així com l'església s'anava desfent de la custòdia dels elements citats, a mesura que els gremis i confraries –entitats compostes en la seva majoria per menestrals i altres sectors populars– anaven desapareixent, aquestes figures, que essencialment eren estimades per les capes més populars de la població (representacions iconogràfiques elementals del seu imaginari i les seves pors), es refugiaven sota l'ala protectora dels organismes cívics, en aquest cas municipals. Així aquests elements van passar d'exercir en l'àmbit eclesiàstic a fer-ho en l'àmbit civil, perdent pel camí, o més aviat metamorfosejant els simbolismes religiosos, que, si antany havien estat referenciats per l'hagiografia cristiana, ara passaven al

Peliqueiros de l'Entroido, del Carnaval de Laza (Galícia)

domini d'un imaginari popular més ampli, que en alguns casos recupera una iconografia sincrètica més enllà de l'estrictament cristiana. En *El Carnaval*, Claude Gaignebet ens assegura que "és conegut que efectivament aquestes confraries [les dels oficis, vertaders motors de la festa] van recuperar els déus pagans en la figura dels seus sants patrons". Imaginari que, a més del cristià, seguia comptant amb una creativitat pròpia heretada de rondalles i llegendes, moltes d'elles amb referències anteriors al cristianisme. Prenem per exemple, i per posar un cas, els anomenats diables de festa. Hom assegura que les actuals colles de dibles tindrien el seu antecedent en uns diables que acompanyaven un entremès de sant Miquel, o una representació de l'infern, que hauria participat en el seguici del Corpus (festivitat catòlica iniciada a Lieja el 1246). La veritat és, però, que si bé aquesta translació d'una festa a una altra serveix per argumentar sobre les colles de diables del Penedès/Garraf i, potser, el Camp de Tarragona —estes en la seva actual "posada en escena"— i de la Patum, la mateixa explicació no sembla satisfactòria per a la "posada en escena" dels diables de la santantonada de les comarques del Maestrat, ni per la de Mallorca. Aquests diables del Maestrat i els mallorquins, que apareixen en ple hivern al voltant de la llegenda de sant Antoni, no semblen tenir cap connexió amb aquells entremesos del Corpus on apareixen en escenes sobre el bé i el mal, i en tot cas la seva existència no s'explicaria per aquella translació que dèiem existir de l'esfera eclesiàstica (la processó del Corpus) a l'esfera civil (les festes majors). Els diables de les santantonades, ni per la iconografia coneguda, ni per la seva posada en escena, no semblen tenir res a veure amb aquells entreme-

sos de sant Miquel i l'infern del seguici del Corpus, i sí que semblen tenir-ne amb la llegendària hagiografia del sant (molt anterior a la instauració del Corpus), tan plena de personificacions a mena de genis tel·lúrics, que el cristianisme relacionarà amb Satanàs i altres dimonis dels llibres sagrats. Segons una tradició andorrana, el segle XI els frares antonians ja estaven instal·lats a la Vall, on tenien cura dels malalts del foc de sant Antoni (herpes i altres malalties de la pell). Altrament, aquest diables de sant Antoni, les santantonades, apareixen en una festivitat molt propera al Carnaval, el 17 de gener, data que sovint, arreu, ja es marca com inici de les festes del Carnaval: "Per Sant Anton fes lo ton (=l'esbojarrat)", diu l'adagi. I encara una altra dada interessant, algunes de les màscares dels carnivals pirinencs, encara que hom diu que representen l'ós, curiosament van fornides d'enormes banyes de boc (com és el conegut cas de Bielsa, Prats de Molló, etc.) i amb la cara emmascarada o oculta amb màscara. Podríem deduir, doncs, que, si més no pel fa al cas dels diables de les santantonades, aquestes màscares tenen una més clara relació amb el temps paralitúrgic on transcorre el Carnaval (entre gener i febrer), que no pas amb el Corpus. També cal fer avinent que tant els diables del Carnaval de Vilanova, com, segons notícies, el de Reus i altres poblacions de la comarca del Penedès i el Camp de Tarragona, tenien una llarga tradició d'acompanyar l'arribada del Carnestoltes. En l'actualitat, a Reus, sense que això hagi de significar cap mena de continuum de la vella activitat, s'han convertit en acompanyament de l'enterro del braç d'en Carnestoltes, que suposem que deu voler fer escarni (lloc comú en aquestes festes) de la processó tarra-gonina del braç de santa Tecla.

Uns altres elements de la festivitat com són el seu propi nom, Carnaval o Carnestoltes, i les desfilades de carrosses escèniques, també ens portarien a dubtar del que és comú considerar sobre el Carnaval. Hom proposa que el terme *carnaval* —i aquesta és la hipòtesi més acceptada en l'actualitat— prové de *carne levare*, de llevar (prohibir) la carn durant aquests dies abans de la quaresma. La hipòtesi és admissible (a part de ser la més acceptada). La festa, d'acord amb el seu esperit d'inversió i revolta, s'intitula precisament amb el terme que la contradia: usar i abusar de la carn, quan se'n prohibeix l'ús (del consum sensual com del consum gustatiu). Però teories anteriors havien buscat el seu significat en altres referents que el religiós *llevar les carns*. En aquesta línia s'ha proposat com a precedent de la festa i del nom, el carro de Tèspis, el *carrus navalis* dels còmics. Tèspis, poeta i actor grec, apareixia a l'escena pública, junt amb els seus còmics, muntat en una baluerna mig barca mig vehicle amb rodes, que hom anomena *carrus navalis*, i d'aquest *carrus*

navalis n'extreuria el nom la festa *car navalis*. Herman Steuding, a *Mitología Griega y Romana*⁴, apunta (tradueixo directament): “En les Dionisíades... van néixer els ditirambes... i es van desenvolupar com a tragèdia (cant dels sàtirs). Al capdavant del cor del sàtir, el sacerdot de Dionís conduïa el vaixell amb rodes del *carrus navalis*”. Suggerent, oi? El *carrus navalis*, precedent de les carrosses escèniques del Carnaval actual que transporten al rei Carnestoltes i a les màscares i disfresses a l'espai urbà, on representaran les seves paròdies i pantomimes. Aquest *carrus navalis*, aquest carro de Tèspis, que va tenir vida fins ben entrada l'edat moderna i sobre el qual es presentaven a la ciutat els còmics, joglars i altres entretenidors i saltimbanquis, també podria ser el precedent de les carrosses o roques o castells del Corpus i passos de setmana santa. Carrosses, roques i passos que encara avui compleixen, en processons i altres esdeveniments festius, una funció semblant a aquells *carrus navalis*. Llegim en el *Tirant lo Blanc*, en el capítol LIII, com les utilitzaven les corts medievals

113

El Moixó Foguer, de Vilanova i la Geltrú.
Font: Bienve Moya

Les Tringas, pròpies dels pobles aragonesos del Pirineu. Font: Bienve Moya

⁴ Herman Steuding, *Mitología Griega y Romana*, Editorial Labor, Barcelona 1961

per als seus festivals i esdeveniments festius. En la celebració de les noces del Rei d'Anglaterra, podem llegir: "En mig d'una gran praderia [hi havia] una gran roca feta de fusta per subtil artífici tota closa; e sobre la roca se demostrava un alt i gran castell". Tot seguit en el capítol LV llegim que dins aquestes roques i altres estatges reials s'hi podien trobar "una dona tota d'argent ab lo ventre un poc ruat e les mamelles que un poc li penjaven... e per los mugrons eixia un gran raig d'aigua molt clara". Així també en aquests albergs s'hi trobava "una donzella tota d'or esmaltada e tenia les parts baixes en dret la natura e d'allí eixia vi blanc molt fi...". En aquests passatge de la novel·la advertim l'existència d'unes roques, castells, passos o carrosses (tots els termes s'han fet sinònims els uns del altres) i que en l'actualitat, en la seva gran majoria, només les veiem utilitzades en festivitats de caràcter religiós, dedicades a celebracions de caràcter ben mundà, tal com ho són, també encara avui, les del Carnaval. Dels segles XVI i XVII també disposen d'informació d'aquesta mena d'artificis per a les celebracions, ja siguin civils (a la Cort i populars) com religioses. En el capítol XI de la II part del Quixote, aquest es troba pel camí amb el "carro dels comedians", tots caracteritzats amb la seva disfressa. Tots ells, dalt del carro, o acompanyant-lo, surten d'una vila on amb motiu del Corpus han representat una obra sobre el tema de la mort. Som conscient que el carro sobre el qual es desplacen els còmics cervantins no té una expressa connexió amb el nostre *carrus navalis* o carro de Tèspis. Ens interessa, però, fer avinent que l'autor, a qui fem un expertíssim coneixedor de la cultura popular del seu segle (i la seva obra ho avala) en els presenta, suggerentment, dalt d'aquests vehicle,

i no d'una altra manera, i procedents d'una representació dins la festivitat del Corpus, que en relació als precedents de les figures estudiades, balurnes, entremesos, balls, etc., podrien haver estat, segons nosaltres, tant concernents al Corpus, com al Carnaval, com a celebracions mundanes. Així que podríem preguntar-nos, els ditirambes dels actors d'aquestes roques o carrosses de Tèspis, podríem emparentar-los amb sermons, pregons, etc., del Carnestoltes, certament ditirambescos?

No sóc partidari, ni en l'estudi de les festivitats ni en el devenir cultural dels pobles, de la teoria de les pervivències. No crec que l'home reproduïxi contínuament, o cíclicament, el mateix que els seus avantpassats. L'experiència, però, m'ha ensenyat que encara que no les reproduïxi sí que es deixa guiar pel record i la interpretació d'aquest record, oral o llegit, dels avantpassats immediats; a aquesta actitud, d'aquest comportament, se'n sol dir tradició. Altrament és de raó que unes conjuntures i necessitats de creació creïn coincidències físiques en el temps, propers o allunyats, ja que, essencialment, l'home és el mateix avui que el de la humanitat clàssica, i els seus coneixements tecnològics per a crear i fabricar artefactes i instruments sí que és una continuïtat en el temps. Així és com perdura el que anomenem tradició, en la creença que fem allò que feien els nostres avis, però que, una darrera l'altra, i sense desànim, les generacions transformen (donen nova forma) a necessitats coincidents i peremptòries.

El Carnaval, la quaresma, Rams i la Pasqua. El cicle solilunar

Durant l'any, les festivitats tradicionals es regeixen pel cicle solar: 12 mesos, 7 dies cada setmana de 24

hores, un dels quals, el diumenge, és festiu. Enmig d'aquest pas rutinari del temps, s'hi intercalen les festivitats. Les festes vénen a ser les etapes d'un tour que dura un any solar. Les civilitzacions agràries feien començar aquest tour amb la primavera (pel març) i l'acabaven amb l'hivern, amb la celebració del Nadal antic; la festivitat pel 25 de desembre, la festa del sol nou (dels solstici d'hivern), no és pas una creació netament cristiana. Cada festivitat és una etapa que té la funció d'ordenar el temps civil a partir de commemorar els esdeveniments cabdals de l'antiga economia humana, l'agrària, "narrats" primer a través dels misteris, degudament iconografiats, de les religions primitives (de caràcter còsmic) i posteriorment de les que les han rellevat. A mesura que les societats es feien complexes, s'afegiren a aquelles essencials commemoracions les que celebraven esdeveniments cívics, mercantils, polítics, històrics i, encara, les celebracions familiars i individuals: aniversaris, batejos, casaments, enterraments... fins a arribar a la confecció d'un complex calendari (pas del temps) amb la pretensió d'implicar tota una societat en totes les seves necessitats culturals i polítiques. La gran majoria d'elles tenen data exacta (les marca el pas del sol), que ve a recordar-nos el pas regular del temps i les exigències socials que aquest pas genera.

Però, situades entre els mesos de febrer, març i abril (final i principi de l'any antic) trobem unes celebracions, les ressenyades sota els apel·latius de setmana santa, la Pasqua i el Carnaval, sense data fixa en el calendari, i que es mouen a través d'aquests mesos. Són les festivitats que, en comptes de prendre com a referència el quasi estable calendari solar, la basen en un

arcaic calendari lunisolar, una composició de registres del pas de sol i del pas de la lluna combinats. La data solar d'aquesta combinació és l'equinocci de primavera, el dia 21 de març; la data lunar és el diumenge posterior a la primera lluna plena després de l'equinocci. Aquesta última data, la lluna plena posterior a l'equinocci, ens marcarà el Diumenge de Pasqua, la Pasqua dita Florida. Tot seguit, retrocedint cap al principi de l'any, tindrem que el diumenge anterior al de Pasqua serà el de Rams, i exactament quaranta dies abans del Diumenge de Rams serà el Dimecres de Cendra, darrer dia del Carnaval i primer de la quaresma.

Deixarem ara setmana santa i la Pasqua i relatarem la seqüència d'una d'aquestes festivitats, el Carnaval. En l'actualitat la data habitual que dóna entrada als dies de Carnaval és el Dijous Gras, encara que en un passat no gaire antic (els nostres avis) els dies de Carnaval, o Carnestoltes, havien començat pels volts de Sant Antoni: "Per sant Anton, fes lo ton", diu l'adagi (un ton és un esbojarrat, ja ho hem dit abans). Més antigament l'entorn permissiu del Carnaval hauria començat pels volts de Nadal, pel dia dels Innocents —de fet, d'aquell entorn permissiu nadalenc encara ens queda el record de les bromades d'aquest dia. Avui, però, la festa comença el dijous anterior al Dimecres de Cendra. Aquest dijous l'anomenem Gras. El nom li ve del costum de consumir en aquests dies menges grasses i abundoses, sobretot productes del porc, durant els dies de Carnaval. Dels vells costums gastronòmics del Dijous Gras ens queda el lleuger record de la truita de botifarra o les coques de llardons que es consumeixen a moltes cases tal dia com avui. En l'actualitat, divendres i dissabte de Carnaval

són dies en què a la majoria de les poblacions on se celebra la festa amb una certa transcendència social es dediquen a rebre el rei Carnestoltes, el qual pronunciarà el seu sermó, o ban o discurs (de marcat to satíric, mordaç i fins i tot procaç) en algun espai públic i principal. En l'actualitat el dissabte a la nit i el diumenge han passat a ser els dies més importants del cicle festiu i es duen a terme la majoria de rues, cavalcades o desfilades, danses o balls. El dilluns i dimarts són dies dedicats a activitats carnavalesques segons el costum local. El dimarts havia estat, segons tradicions locals, el dia àlgid del Carnaval, de fet en algun indrets aquest dia és anomenat Dimarts Gras, als països francòfons *Mardi Gras* és el nom de la festa. Dimecres és el darrer dia de Carnaval i l'indicat per enterrar el rei Carnestoltes, enterrament que sol solucionar-se amb alguna desfilada de viudes desconsolades i la crema d'un ninot, que representa el rei, també en algun lloc públic; sovint aquesta crema del Carnestoltes sol acabar en la lectura pública del testament, pamflet amb les mateixes característiques desvergonyides i humorístiques que l'anterior sermó amb què solen principiari les festes. Encara, els més renuents solen

celebrar el següent dissabte, que anomenen de Pinyata, amb balls de mascaretes i el joc de la Pinyata, una mena joc de trencar l'olla, de saló. I per acabar un parell de notes sobre mascaretes i disfresses. Allí on la tradició de la festa ha tingut una continuïtat generacional, solen diferenciar la màscara, mascareta o mascarot, de la disfressa. Disfressa, o ball de disfresses, serien aquells balls en què hom hi assisteix vestit per realçar la seva personalitat (un es disfressa de príncep, de pirata o d'emperador...). Però la màscara no té aquest disposició, sinó que en té una de ben diferent: hom s'emmascara precisament per ocultar la personalitat, i aleshores sorgeix una disfressa que antigament es basava en una sola peça, un llençol al cos i una coixinera al cap (o peces anàlogues); és aquesta màscara negra i blanca que ens serveixen els reportatges de Venècia i que anomenen *dòmino*. Aquesta última, la màscara, té voluntat de provocar un joc que es basa en l'ambigüitat i l'equívoc, ja sigui purament jocós, o descaradament libidinós. Capteniments que tampoc no hi manquen en la disfressa.

L'any 2017 el diumenge de Carnaval caurà el 26 de febrer, a finals de mes. Ara ja podeu anar fent comptes.

El ball de gitanes de Mollet del Vallès

M. Carme Macià i Gràcia*

Paraules clau: ball, Carnaval, Carnestoltes, colles, dansa, folklore, gitanes, tradició, Vallès.

Introducció

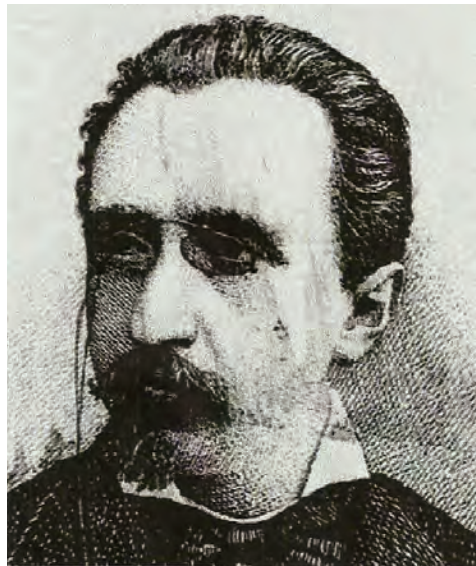
El ball de gitanes és un ball popular i festiu, que antigament es ballava en èpoques de Carnaval en places i carrers, acompanyat d'uns personatges disfressats que actuaven amb actituds grotesques i exagerades. Els orígens d'aquesta festa els trobem en el món de la pagesia, de sempre molt dependent dels cicles naturals.

Aquesta, com altres celebracions de culte a la natura, va ser incorporada al calendari cristià, quan la religió va assumir els ancestrals cultes pagans. Així, les manifestacions carnavalesques esdevenien una vàlvula d'escapament, abans dels rigors de la quaresma, i el ball de gitanes en el Vallès n'era una de molt celebrada. La intencionalitat i les formes s'han anat modificant al llarg dels anys en funció de gustos, modes i necessitats.

Diferents teories sobre el seu origen coincideixen que es remunta al segle XV, però el document més antic que es coneix fins a l'actualitat és de 1767, de Sant Celoni. Les primeres informacions escrites que es coneixen fins ara són de finals del s. XIX, amb estudis sobre les

ballades i les seves característiques més destacades. Alguns escriptors de finals del s. XIX fins mitjans s. XX han recollit el més remarcable d'aquesta antiga tradició vallesana i a través dels seus treballs podem saber i imaginar-nos com era d'important aquell esdeveniment pels vallesans.

Francesc Maspons i Llabrós¹

El folklorista i home de lletres granollerí, Francesc Maspons i Llabrós, amic del mestre molletà Vicenç Planada, ens ha deixat una descripció de-

* Llicenciada en Història Contemporània. mcarmemacia@hotmail.com

¹ Francesc Maspons i Llabrós (1840-1901) va néixer a Granollers. Va ser doctor en dret, notari i també folklorista. Presidí l'Associació d'Excursions Catalana de 1883 a 1891.

tallada, en el llibre *Miscel·lània Folklorica*, d'una ballada a Mollet del Vallès, l'any 1884, dilluns de Carnestoltes, que qualifica de "memorable" i que ha estat un referent per a estudis posteriors.

Catalunya, a finals del segle XIX, es trobava en un moment de plena efervescència en tots els camps: econòmics, polítics, industrials i culturals. La confluència d'una generació d'erudits va fer possible un renaixement de consciència de "país", de la seva història, la literatura, els costums, que es coneix com a generació de la Renaixença. El nom li ve donat per la revista de 1871, *La Renaixença*, que a partir de 1881 fou diari i que, liderat per Àngel Guimerà, va recollir i divulgar bona part de les aspiracions i activitats dels intel·lectuals del moment. Vicenç Plantada hi va escriure les seves cròniques, valuosa font d'informació de tots els àmbits de la vida molletana del moment.

Aquest moviment també va propiciar l'aparició d'agrupaments i associacions. En el camp literari i de foment de la llengua, els Jocs Florals i l'Acadèmia de Bones lletres. En el de coneixement del país i les seves costums, l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques. El 1878 aquesta entitat es va escindir i va sorgir l'Associació d'Excursions Catalana. Més endavant, el 1890 les dues es fusionaren per formar el Centre Excursionista de Catalunya.

Francesc Maspons i Labrós, el 1884, era el president de l'Associació d'Excursions Catalana. Aquell any va ser convidat a Mollet junt amb altres membres de l'Associació, pels delegats a Mollet, Vicenç Plantada i Pere Altisench, a la tradicional ballada de gitanes del dilluns de Carnestoltes. Els altres convidats eren Valentí Almirall, Ramon Arabia, Roman Arnet, Josep Barcon, els germans Joan i Enric Brú,

Francisco Llorens i Daniel Olesa, delegat de Tortosa i Dionís Puig, delegat de Granollers.

La crònica és un relat de com va transcórrer la jornada, explicant amb tota mena de detalls l'espectacle: públic, espai, personatges, música, vestits. Aquell dia participaren vuit colles, que és el nom amb què es coneix de forma popular el grup de ball, entre les quals n'hi havia tres de Mollet: la de Baix, la de can Menna i la de la Tenda. Les altres eren dues de l'Arrabal de Vilanova de la Roca, que així s'anomenava en aquells anys, i que actualment és Vilanova del Vallès, Montmeló, Martorelles i Parets. Fa notar que en altres temps hi havien ballat més de trenta colles i que s'havia vist a Mollet, a més de les locals, actuar vint-i-una més, i en dona els noms de totes.

El narrador presenta l'acte com molt especial per la qualitat de l'espectacle i, a més, per tot un seguit de circumstàncies, com ara els convidats, l'assistència de les autoritats i d'un nombrós públic, de més de tres mil persones, que corrobora Vicenç Plantada en una de les seves cròniques de La Renaixença.

Aquelles ballades multitudinàries es repetien cada any pels dies de Carnaval. S'iniciaven a mig matí al voltant de les onze i duraven fins que es feia fosc. A Mollet s'hi desplaçaven persones de tots els pobles veïns, del Maresme i del Barcelonès. Alguns hi feien nit el dia abans per poder tenir un millor lloc, que era designat per ordre d'arribada a la plaça. Maspons explica que en arribar a l'estació estava plena de gent que venia d'altres indrets i que es podia veure per tots els camins del voltant llargues comitives. Els balcons i les finestres de les cases que donaven a la plaça del Mercadal, avui plaça de l'Església i carrer d'Es-

Plaça del Mercadal als anys 30. Font: L'Abans

panya, on tradicionalment es feia el ball, estaven a vessar. En tota la població es respirava un ambient festiu. El ball de gitanes del dilluns de Carnestoltes a Mollet es vivia aleshores com una festa molt celebrada per tothom, balladors i espectadors; i extensiva a altres poblacions. És fàcil pensar, doncs, que es tractava d'un veritable esdeveniment anual.

Maspons, en el seu relat, introdueix també la seva visió dels orígens i els canvis que havia viscut des que se'n coneix l'existència.

Afirma que no hi havia gairebé cap poble dels dos Vallès que no tinguessin la seva colla, i alguns podien tenir-ne dues o tres. Dels personatges que l'acompanyaven, els diablots, els

nuvis, el vell i la vella i els capitans, en descriu l'actuació i les diferències de cada població. El rol d'aquests personatges era diferent: els diablots, a més d'anar vestits de forma estrafol·laria, duïen una mena de fuets llargs anomenats xurriaques i bastons amb boles de ferro a les puntes. La seva missió era mantenir lliure l'espai on els balladors havien de dansar i per això es col·locaven un a cada banda de la colla fent servir les xurriaques, si feia falta. El vell i la vella, que eren dos homes disfressats, es col·locaven junts, simbolitzant la família. Els nuvis eren generalment una parella de bons balladors i eren qui marcaven la pauta d'inici i d'actuació de les colles.

A Mollet hi apareix un personat-

ge peculiar que Maspons diu que era conegut per lo *Manyo*, que era veí de la població, molt popular, convidat de totes les festes. Anava vestit d'arlequí de color groc i vermell i era qui iniciava l'espectacle. Aquest personatge podria ser Joan Pujol Puigdomènech, que en el cens electoral de Mollet de 1893 apareix com a pagès, de seixanta-vuit anys, amb domicili al carrer de la Pietat, 23. Aquesta persona coincideix amb la descripció que fa Vicenç Plantada en una crònica de febrer de 1893 dels músics que tocaren en una ballada el dimarts de Carnestoltes. Hi diu que a les cinc de la tarda tornà a la plaça la colla del cafè de la Concòrdia, amb el sac de gemecs que tocava Vicenç Roca de can Filosa, acompanyat d'en Joan Pujol de can Manyó, tocant el tamborí i el flabiol, i en Joaquin Brangué, de can Magre, amb el flabiol. Afegeix que la majoria de molletans acudiren a la plaça, atrets per la indicada orquestra, que diu que “es la verdadera popular y la que ns commou més los sentiments locals”. També Enric Garcia-Pey descriu el Manyó com un personatge escaient i ple d'anècdotes.² Per tant és possible que el Manyó sigui una modificació del sobrenom de can Manyó i que la seva participació fos a títol particular, donada la singularitat de la persona.

La música originàriament era tocada per un sac de gemecs, un flabiol i un tamborí, però a la ballada de Mollet, a més d'instruments de corda, Maspons diu que també hi sonaren instruments de vent i detalla les modificacions en vestits, danses i balladores. Aquestes varen passar de ser nois petits vestits de noies a noies joves i en aquell ball, noies petites de set a deu anys.

Però el que pot ser més controvertit és l'afirmació que fa de la idoneïtat del ball per a la dona catalana. Creu que en ser aquest un ball de molt moviment (ell en diu agitació), no és bo per al caràcter de la dona catalana, ja que, segons ell, és sempre seriosa, formal i greu. El considera més propi de temperaments meridionals i troba normal que se'l substitueixi principalment en llocs on, com Mollet, diu, “la civilització ha arribat i s'allunyen de la senzillesa de la muntanya”. Segueix dient que aquest ball també prova la facilitat que la gent del Vallès té per incorporar costums d'altres indrets, i aquí dóna la seva opinió de l'origen dient que és gitanesc. La sustenta en el nom, vestimenta i costums descrits per autors com Cervantes i per l'arribada dels gitanos a Catalunya coincidint amb l'arribada a d'altres llocs d'Europa, el segle XV.

Jaume Maspons i Camarasa³

El 21 de juliol de 1906, en el setmanari *El Vallès* de Granollers, es publica un article en què s'explica un acte que es va celebrar en la sala d'espectacles La Alhambra de Granollers i que es qualifica com una “sessió notable”. Diu que com a novetat i per primera vegada a Granollers es faria una sessió amb el moderníssim procediment de completar les explicacions amb la “llanterna” i amb música. La llanterna era la projecció d'imatges sobre una pantalla, aquell dia acompanyada al piano per Josep Masó i Goula.

En Jaume Maspons i Camarasa va ser el conferenciant amb la lectura d'un treball de recopilació de com era el ball antigament i els canvis que s'hi havien introduït en relació a la indu-

² Enric Garcia-Pey, *Els noms de llocs i de persona de Mollet del Vallès*. Col·lecció Vicenç Plantada núm. 6 pàg. 197.

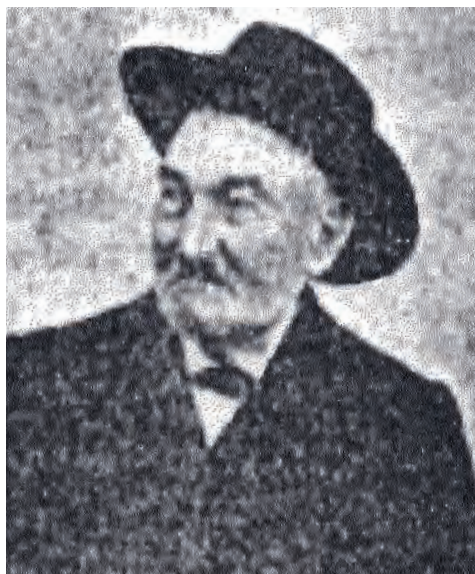
³ Jaume Maspons i Camarasa (Granollers, 1872-Barcelona, 1934), escriptor, folklorista i agrònom.

mentària dels balladors, parts del ball i costums de l'espectacle. També diu que es tractava d'un espectacle exòtic introduït per gitanos, el segle XV.

D'en Josep Masó s'explica que després de recórrer molts pobles de la comarca va reunir papers de música escrita i de tonades que va demanar escoltar. Com a conseqüència, va dividir la música en tres períodes: el pur; el que està influït per la jota i altres aires forasters, i el degenerat, que era el d'aquell moment.

Un any més tard, el 1907, Jaume Maspons va publicar un estudi sobre el tema, titulat *El Ball de les Gitanes en el Vallès*.

Vicenç Plantada i Fonolleda ⁴

El mestre i veterinari molletà Vicenç Plantada era membre delegat a Mollet de l'Associació d'Excursions Catalana i per aquesta raó també es va interessar pel folklore. El treball que va fer com a recopilador de literatura de caire popular va ser notable. Aquest treball es va publicar en

el butlletí del Centre Excursionista de Catalunya, i recull cançons populars, rondalles i costums. Plantada també es va interessar pel ball de gitanes i això es reflecteix en les seves cròniques de *La Renaixença*, en què informa de quan arriben els dies de Carnestoltes, de les ballades que se celebrarien o que s'havien celebrat i de les circumstàncies que s'hi donaven. Hi ha documentades les dels anys 1884, 1887, 1892, 1893, 1899. El 1903 dóna la notícia de la mort d'en Vicenç Roca i Riguillo, l'últim gaiter del poble, i expressa que "ja no sentirem més lo sach de gemechs en los senzills balls de les eras, los de las gitanas y las caramellas que, acompanyat d'un flaviolayre, tant atreya als molletans en particular y als vallesans en general".

Del seu recull de costums populars publicat en el Centre Excursionista de Catalunya, reproduïm en la part dels balls el punt 4, dedicat al ball de gitanes, on diu: "Las collas que ballavan lo "Ball de las Gitanes" lo dimarts de Carnestoltas passavan per las casas de pagés y las del poble, ballant enfront llurs portals al só del flaviol y sach de gemechs, la espolsada y los altres balls propis de la diada; per qual diversió la gent donavan al bey y á la beya ous, cansalada, butifarra, y, en moltes casas, beguda ab borregos y vi blanch. L'ensentdemá, al dematinet los beys y diablots anavan per los camps ab coves de paya, atravessadas llurs nansas ab un samalé; tallavan una ó dues cols ó bróquils en cada un, ho portavan luego al hostel hont los gitanos, diablots y beys feyan un bon diná com despido de Carnestoltas. Los Diablots y beys no pagavan res. Los ous y butifarras que recullian, juntanhi altre recapte, servían pera anar

⁴ Vicenç Plantada i Fonolleda (Mollet del Vallès 1839-1913), mestre, veterinari i polític.

una festa, los mas amunt citats ab las gitanas y llurs mares, á fer un brenar á la boca d'alguna mina ó font.”

Gràcies a aquesta publicació hi ha constància que les colles, com popularment es coneix el grup de balladors, no només ballaven el dilluns de Carnestoltes, sinó que allargaven les activitats festives fins Dimecres de Cendra.

Joan Amades Gelats ⁵

Joan Amades, en la seva obra *Cosumari Català*, explica la relació de les representacions, balls i comparses del Carnaval dels territoris catalans, i en descriu elements comuns amb algunes variacions. Parla d'un personatge que sobresurt com a geni o divinitat juntament amb altres, vestits de forma grotesca i esparracada que baladregen. D'aquest grup opina que podria provenir el nom de gitanes i afirma que en termes populars els qualificatius de ball de les gitanes i de gitanada equivalen al de mascarada o representació carnavalesca. En el ball de gitanes el geni o la divinitat estaria representat per una parella que es destaca de la resta de balladors i que anomenen nuvis. Els esparracats serien els diablots. Uns altres personatges són el vell i la vella, a qui se'ls atribueix diferents simbologies, com la representació de l'esclat de la primavera i la fecunditat de la terra.

Un altre tret comú és el de visitar pobles veïns, amb la conseqüent representació de “bons i dolents”. A través de la iconografia i la història del ball de gitanes del Vallès es fa evident la relació amb la festa de Carnestoltes, una relació que ve de formar part de les festes carnavalesques als pobles del Vallès fins fa relativa-

ment pocs anys. A finals del segle XIX i fins mitjans del XX, era un acte més dels carnivals que tradicionalment se celebraven, amb el parèntesi de la guerra civil de 1936-39. A Mollet es va seguir ballant el dilluns de Carnestoltes i també participant en festivals, concursos o festes locals.

Julio Caro Baroja ⁶

Julio Caro Baroja ens descriu el ball de gitanes amb una visió antropològica. El treball de Maspons de la ballada a Mollet el 1884 li serveix com a base per explicar les que anomena mascarades catalanes que se celebren per Carnaval. Valora de forma positiva les descripcions i l'estudi que va fer, però discrepa en l'origen i la circumscripció del ball al Vallès. Ell creu que no va ser importat per persones d'ètnia gitana i hi veu una evident relació amb manifestacions carnavalesques d'altres llocs de Catalunya i tota la part pirinenca de la Península, sobretot pels personatges que apareixen en tots i que, amb diferències, tenen en comú la representació del bé i del mal, dels cicles de la natura i de la fecunditat. Per tant l'opinió de Caro Baroja s'orienta en el sentit de situar el ball de gitanes com una manifestació pròpia dels carnivals del nord i de l'est peninsular amb les variacions pròpies de cada indret.

La tradició a Mollet del Vallès

Ja hem vist que la tradició estava molt arrelada a finals del segle XIX i principis del XX i que la memòria de les ballades es perdia en el temps, explicada de generació en generació.

La vida de les persones, fins feia poc supeditada a les activitats agrícola-

⁵ Joan Amades i Gelats (Barcelona 1890-1959), etnòleg, escriptor i folklorista.

⁶ Julio Caro Baroja (Madrid 1914-Bera 1995), antropòleg, historiador i lingüista.

les, havia d'anar incorporant les transformacions que la industrialització requeria, però aquests canvis encara no s'havien interioritzat del tot, i algunes tradicions molt antigues eren difícils de modificar, en poc temps. Tant era així que una de les primeres vagues que hi va haver a Mollet va a causa de la dificultat de poder ballar quan tocava segons la tradició.

El 1902 la direcció de la indústria sedera Can Fàbregas es va negar a deixar fer festa el dilluns de Carnestoltes, la qual cosa suposava que es deixés de ballar o es modifiqués la data. Els treballadors van encendre fogueres davant la fàbrica sense entrar a treballar i convidant els que arribaven a tampoc fer-ho. Finalment aconseguiren obtenir el permís i la ballada es va poder fer tal com s'havia celebrat des de sempre.

A principis dels anys XX, coincidint amb uns anys de la dictadura del general Primo de Rivera, deixa de ballar-se, però a partir de 1926 de nou es reprèn la tradició amb tanta força que es van formar més d'una colla, com havia estat anys abans, amb la direcció del mestre Joan Bas, de sobrenom el Guano.

Durant deu anys les ballades de dilluns de Carnestoltes van tornar a tenir l'esplendor i la popularitat d'anys enrere. El 1928 hi van ballar vint-i-dues colles, acompanyades de tres cobles que s'anaven alternant des de la una del migdia fins a les deu de la nit. Fins al 1936 cada any es repetia el ritual a la plaça del Mercadal amb una gran expectació i participació, i s'acollia com abans els nombrosos visitants de les rodalies, el Barcelonès i el Maresme.

Sempre actuaven amb orquestra,

algunes vegades d'anomenada reconeguda, com la de 1930 a l'Exposició del Poble Espanyol, en què es van contractar tres colles de Mollet acompanyades per l'Orquestra La Catalana, de Granollers, dirigida aleshores per en Josep Tapias. Aquesta orquestra va ser fundada el 1883, però era la continuadora de l'Orquestra d'En Manel, de 1852, que el 1867 es va transformar en l'Orquestra Mines, fins al 1883.⁷

Tornen a actuar després de la guerra

La guerra de 1936-39 i la postguerra van esdevenir una aturada de tota activitat lúdica, que no va ofegar ni el record ni la tradició.

Sabem per les fotografies que es conserven i pels testimonis d'antics balladors que s'organitzen de nou a principis dels anys quaranta. Ho podem constatar per les fotografies que es conserven de la colla de casats amb els seus fills, de l'any 1942, que per lògica generacional eren els joves dels anys trenta. Les ballades es van traslladar davant el Tabaran, segurament perquè l'antiga plaça del Mercadal havia quedat petita amb la reconstrucció de la nova església, més gran que l'original, enderrocada durant la guerra.

El mestre era llavors en Jaume Moly, de sobrenom el Jaques. Més tard l'any 1949 ho tornaria a ser en Joan Bas, quan va sortir de la presó que havia patit per repressió política, i que curiosament a pesar de patir de sordesa és recordat com a molt competent per molts dels testimonis amb qui hem parlat. De tots dos mestres en tenen un bon record.

Però com es van organitzar les colles després de la guerra? Deu anys abans, el 1926, naixia el Foment de la Sardana⁸,

⁷ Revista La Gralla, 22-06-1930.

⁸ Garcia-Moreno i Marchan, Consol, *La sardana a Mollet, un segle d'història*, pàg. 148-154.

amb l'objectiu principal de mantenir vives les activitats sardanístiques i les tradicions folklòriques del país, i el 2 de març de 1947, sent-ne president en Jaume Coromines Parera, es constitueix l'Agrupació Folklòrica Molletense, que, sense explicitar-ho en els seus estatuts pel moment de repressió política i cultural que es vivia, apareix com a continuadora del Foment organitzant ballades sardanístiques, audicions, aplecs i la tradicional ballada de gitanes pels dies de Carnaval, que en aquells anys de dictadura quedava reduït a un ball de disfresses, anomenat amb l'eufemisme de "baile de trajes".

Acabada la guerra, la premsa era un mitjà propagandístic del règim. La premsa local estava dirigida i controlada per persones afins al règim, com no podia ser d'altra manera, i l'aparició d'una entitat de caire catalanista deuria provocar més d'un recel i una especial vigilància de les activitats que s'hi feien. El setmanari comarcal *Vallés*, que seguia les directrius establertes del moment, informava de les notícies que es generaven a la comarca. I a l'any de l'aparició de l'associació sardanista, esclata una polèmica de retrets, rèpliques i contrarèpliques entre el setmanari i l'Agrupació Folklòrica, que s'intenta resoldre amb la publicació "per capítols" del treball de Maspons de la famosa ballada de 1884.

El setmanari, que seguia les directrius establertes pels dirigents del moment, informava de les notícies que es generaven en la comarca, junt amb altres articles de lloança al règim i als seus dirigents. A partir de 1945, hi ha notícia de les colles del ball de gitanes, assajos, actuacions, ressenyes i incidències, fins al 1976.

El 1948 és un any destacable. Des de febrer fins novembre gairebé cada

setmana es parla d'alguna qüestió relativa a les colles de gitanes. El motiu va ser un article del corresponsal de Mollet, sense signatura, desqualificant la ballada de febrer d'aquell any per diferents motius, com el fet que es ballés en el local de la Cooperativa en comptes del carrer, tal com s'havia fet tradicionalment, segons diu el corresponsal; que no hi assistissin les autoritats; que s'organitzés una colla amb nenes que no passaven dels tres anys, i finalment acusa l'Agrupació Folklòrica Molletense de lucrar-se indegudament amb el cobrament de les entrades.

La resposta de l'entitat organitzadora no es fa esperar i el dia 29 de febrer es publica una carta al director en què es fa un descàrrec de cada una de les acusacions. Després s'inicia la publicació de l'esmentat treball d'en Francesc Maspons, de 1884. Cada setmana se'n publica una part, de manera que gairebé tot l'any 1948 apareix el ball de gitanes en aquella revista, possiblement per suavitzar la polèmica encetada arran de les crítiques a l'actuació esmentada.

La colla de Mollet guanyadora del concurs comarcal el 1950

El 26 de febrer de l'any 1950, van actuar en el camp local d'esports, avui parc de les Pruneres, acompanyats de vuit colles més. I el 12 de març del mateix any, Mollet guanya el concurs comarcal del Vallès, després de desempatar amb la colla de Martorelles.

Els anys 1951 i 1952 es va ballar sense incidències i el 1953 se celebra la ballada a porta tancada i pagant entrada. El comentarista de la revista *Vallés* critica la decisió i afegeix que la festa havia perdut el sabor d'abans. El 1954 hi ha un període sense actuacions, però quan arriben les dates

Colles infantil i juvenil, 1980. Font: Arxiu de l'Associació de Ball de Gitanes i Esbart de Mollet del Vallès

carnavalesques i s'informa dels balls de trajes que se celebren s'afegeix que aquell any tampoc hi haurà ballada de gitanes i gairebé cada any es repeteix que es troba a faltar aquesta tradició.

De forma puntual, però, n'hi va haver alguna amb motiu dels actes que durant aquells anys es feien en homenatge a la vellesa, com el del 8 de maig de 1960, a l'avinguda de José Antonio, però sense cap vinculació amb les festes de Carnestoltes.

No seria fins l'any 1976 que hi hauria un intent de recobrar la festa. El 19 de març, organitzat per l'aleshores Comisión Municipal de Festejos, en el pavelló esportiu municipal, varen ballar les colles de Martorelles, Masrampinyo, Palau de Plegamans, Paret del Vallès i Ripollet. Mollet no hi era anunciada. Calia, doncs, tornar a organitzar les colles.

L'any 1979 es recuperen plenament sota la presidència d'en Joan Galobardes i el mestratge d'en Josep Gazquez. Cal dir, però, que va deixar d'estar vinculada a les festes carna-

lesques, excepte un intent que hi va haver l'any 1982.

El ball de gitanes no ha deixat de ballar-se en la majoria de poblacions del Vallès, excepte en alguns llocs i moments en que hi ha períodes sense cap actuació.

Sempre n'ha existit un pòsit, segurament fruit de tants anys d'arrelament en la memòria col·lectiva, que en el moment més propici n'ha facilitat un ressorgiment. En l'actualitat, en moltes –per no dir totes– de les poblacions del Vallès on s'havia conservat, es balla en alguna ocasió destacada, conservant o modificant, segons el cas, les peculiaritats de la dansa. La premsa actual s'ha fet ressò d'algunes celebracions d'aniversaris del retorn de la dansa a la població, com és el cas de Paret, Montmeló i Martorelles.

Els testimonis

A Mollet gràcies a l'Associació del Ball de Gitanes s'ha preservat un abundant recull fotogràfic des de finals del segle XIX fins a l'actualitat,

que facilita reconstruir la història de la tradició quant a elements, personatges i persones que hi participaven.

Per les fonts orals, confirmades per les fotografies, sabem que hi ballaven pares, fills, cunyats, germans, cosins... I en els anys que la part femenina eren nenes, la majoria eren les filles dels balladors o les germanes. Sobretot en les dècades dels anys trenta, quaranta i cinquanta, la vinculació familiar dels balladors és evident.

En Vicenç Coromines Pi, conegut compositor de sardanes, va néixer el 1926 a Mollet i també va ballar de jove a les colles. Va entrar-hi amb quinze anys. En aquella època, els anys quaranta, el fet de relacionar-se nois i noies abans d'un prometatge era més complicat que ara. Quan ja era ballador va conèixer l'Anna Bartalot Galí i va proposar-li que també entrés a ballar. En aconseguir-ho, van tenir la possibilitat de veure's tres cops per setmana durant els assajos, i el dia de la ballada, en acabar, feien un berenar i anaven a ballar a l'Ateneu, on podien fer tots els balls amb la mateixa parella, cosa que en altres circumstàncies no era ben vist. Al cap de quatre anys es van prometre i van deixar de ballar. Al cap d'uns anys, en Vicenç va tornar-hi, amb la colla de casats, amb la seva filla de sis anys de parella.

En Jaume Selva, que va ballar fins als vuitanta-un anys, explica que els assajos en els anys quaranta eren a porta tancada en el Tabaran, acompanyats per un piano que tocava el mestre Andreu Basolí. Després també van utilitzar discos, però destaca que les ballades sempre eren amb orquestra.

La Nati Simarro explica que la guerra la va obligar a fugir amb la

seva família, el 1938, amb onze anys i van viure refugiats al camp d'Argeliers, a França, tres anys. Després de la guerra, el 1944, amb divuit anys, comença a ballar gitanes i ho fa durant tres anys, fins que es va prometre amb el que seria el seu marit. Va tenir de mestres en Jaume Moly i en Joan Bas.

La família Estrada, de sobrenom Mai Fumem, és un exemple de grup familiar vinculat a les colles

La Dolors Estrada Ros no va ballar, però acompanyava el seu pare, l'Andreu Estrada Soldevila, antic ballador, quan traslladava en el seu carro d'escala⁹ els balladors i les balladores als pobles veïns per actuar. Li agradava molt anar-hi per veure les noies amb els seus vestits i fa notar que el seu pare no la va deixar ballar mai. En canvi el seu germà, en Francesc, hi va ballar des de 1944, quan només tenia dotze anys, i va seguir fent-ho fins als anys cinquanta, quan a Mollet es va deixar de celebrar. El 1979 ell i d'altres antics balladors van formar la colla de veterans i van recuperar les ballades. Diu que eren deu parelles que assajaven sense mestre, ja que tots en sabien prou.

El pare de la Dolors i en Francesc, l'Andreu, havia ballat i havia explicat que, en el seu temps de ballador, a Mollet hi havia més de vint colles, ja que era l'únic esbarjo que hi havia per al jovent.

Una cosina dels Estrada, la Clementa Martínez Estrada, hi va ballar des dels catorze fins als dinou. Recorda que els vestits de les noies se'ls feien elles, cada any un de nou, comprant la roba a Can Fàbregas. El mestre que va tenir era en Joan Bas, de qui hem tingut la sort de poder parlar amb el seu fill Francesc.

⁹ El carro d'escala, es deia al carro adaptat per transportar persones. El carro de trabuc era per transportar pedres.

En Francesc Bas Pi recorda que va començar a ballar als dotze anys i va seguir deu o onze anys més, junt amb el seu germà Vicenç. El seu pare va fer de mestre fins l'any 1948, aproximadament, i després va ser substituït per en Jaume Selva.

Un altre testimoni ens l'ha facilitat la Lola Call Ninou, de vuitant-set anys, que va ballar dos anys, el 1945 i 1946.

Tots expliquen el bon record que tenen de quan assajaven i actuaven, ja que era una bona ocasió de relacionar-se els joves entre ells. Relació que es feia extensiva amb els pobles on anaven a ballar i que venien a Mollet. Aquest és un altre element d'aquells

anys en què les dimensions de les poblacions i el nombre d'habitants permetia la coneixença i les relacions veïnals, no només per ballar per Carnaval, sinó també en altres afers de la vida quotidiana.

Finalment ens fem nostra l'afirmació d'en Josep Font i Falgàs, membre de l'Agrupació Folklorica de Granollers, quan l'1 de març de 1934, en el Butlletí de l'Associació, escriu: "de sempre el Ball de gitanes del Vallès, ha tingut l'adhesió d'un públic nombrós i entusiasta; i després dels dies d'assajos, el dia de la ballada constitueix en el dia de Carnestoltes una nota típica, d'un color viu, únic i original."

Bibliografia

- AMADES GELATS, Joan.- *Costumari català*, volum 2. Edicions 62, SA, Barcelona 1982, primera edició 1950.
- CARO BAROJA, Julio.- *El Carnaval. Anàlisi històrico-cultural*. Editorial Taurus, Madrid 1983.
- GARCIA-MORENO MARCHAN, Consol.- *La sardana a Mollet un segle d'història*. Col·lecció Vicenç Plantada núm. 10. Ajuntament de Mollet del Vallès, 2007.
- GARCIA-PEY, Enric.- *Els noms de llocs i de persona de Mollet del Vallès*. Col·lecció Vicens Plantada núm. 6. Ajuntament de Mollet del Vallès, 2001.
- MACIÀ GRÀCIA, M. Carme, "Ball de gitanes: El record d'un passat agrari" Revista Notes núm. 9. Ajuntament de Mollet del Vallès, 1995.
- MASPONS I LABRÓS, Francesc.- "Ball de gitanes en lo Vallès" dins *Miscel·lània Folklorica*, Centre Excursionista de Catalunya, Barcelona 1887.
- NORÓ CAMATS, Jaume.- "El Manyo del Ball de gitanes de 1884", revista Notes núm. 7, Ajuntament de Mollet del Vallès, 1993.
- PEREZ GOMEZ, Ferran.- *Obres completes de Vicenç Plantada*. Col·lecció Vicenç Plantada, volums 1 i 2. Institut d'Edicions de la Diputació de Barcelona, 1997 i 1998.

SOLÉ TURA, Joan.- *Mollet una mica d'història*. Acadèmia Mollet. Mollet del Vallès 1981.

DIVERSOS AUTORS. *L'Abans, Recull gràfic de Mollet del Vallès, 1870-1965*. Ed. Efadós, SL, 2002.

DIVERSOS AUTORS. *Vallesos*, núm. 1. Gent i Terra, Santa Eulàlia de Ronçana 2011.

VICENÇ VIVES, Jaume i LLORENS, Montserrat.- *Industrials i polítics (segle XIX)*. Edicions Vicenç Vives SA, Barcelona 1987, primera edició 1958.

Arxiu Històric Municipal de Mollet del Vallès:

Fons Josep Maria Suñé

Col·lecció Martí Pou

Arxiu Comarcal del Vallès Oriental de Granollers:

Hemeroteca relacionada des del 1904 al 1936

Fonts orals

Bas Pi, Francesc

Camp Plans, Balbina

Call Ninou, Lola

Corominas Pi, Vicenç

Estrada Ros, Dolors

Estrada Ros, Francesc

Lluís Pedragosa, Pere

Martínez Estrada, Clementa

Selva Dachs, Jaume

Simarro Garcia, Nati